

Hadis ve Siyer Kaynaklarına Göre Ledûd Olayı

Al-Ladûd Incident According to Ḥadîth and Sîra Sources

Osman AYDIN Muharrem Samet BİLCİN

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Arş. Gör. Dr., Hitit University
İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Çorum | Türkiye Çorum | Türkiye
hitosmanaydin@gmail.com msametbilgin@hitit.edu.tr
orcid.org/0000-0003-0413-1799 orcid.org/0000-0002-5080-8484

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 24 Mart 2022 Received | 24 March 2022
Kabul Tarihi | 25 Mayıs 2022 Accepted | 25 May 2022
Yayın Tarihi | 30 Haziran 2022 Published | 30 June 2022

Atıf | Cite as:

Aydın, Osman - Bilgin, Muharrem Samet. "Hadis ve Siyer Kaynaklarına Göre Ledûd Olayı [Al-Ladûd Incident According to Ḥadîth and Sîra Sources]". *Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat* 10/1 (Haziran | June 2022), 49-74.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1092505>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Al-Ladūd Incident According to Ḥadīth and Sīra Sources

Abstract: After the Farewell Pilgrimage, the Prophet Muḥammad returned to Medina in the last days of the tenth year of Hijrah. About two months after his return, he fell ill towards the end of the Safar month of the eleventh year and passed away in the following month of Rabīʿ al-Awwal. Various treatments were applied to the Prophet Muḥammad, who had a short but severe illness before his death. Among these, there is a method called ladūd, in which the drug is poured from any part of the mouth and given to the patient. There were also times when the Messenger of Allah fainted during his illness. A group of Companions, including the wives of the Prophet, who were worried about his life at such moments, consulted on what to do to heal the Prophet Muḥammad. As a result of the consultations, they decided to give medicine with the ladūd method, thinking that it would be good for the Prophet, and they implemented this decision when he was unconscious or semi-conscious. In the sources, it is understood that the Prophet stated that he did not want it before or during the administration of medicine, verbally or by sign. However, despite his warnings, those present insisted on giving the medicine because they thought that the Prophet had pleurisy. According to the rumors on the subject, When the Prophet sobered up after a while and came to himself completely, he ordered them to drink the medicine in order to train them, as they did not heed his warning. Those who were there, except for his uncle ʿAbbās, drank the medicine one by one. In fact, Maymūna bt. al-Ḥarīth, one of his wives, broke his fast and drank this medicine even though he was fasting. Based on this interesting event, it has been handled by some names and segments by moving out of the issue. In this regard, biased and wrong interpretations have been made. As a matter of fact, orientalist and some authors who wrote popular style works about this event, as outlined above, made comments beyond the purpose. They evaluated the issue as the Prophet's being poisoned by his relatives, and as a result, they made a mistake. One of them, the Italian orientalist Leone Caetani (1935), who also constituted the basis for the conduct of this research, interpreted the incident as that the Prophet might have been poisoned by his wives or that he did not even trust his wives. Therefore, in this article, the incident of ladūd; it will be tried to reveal how it is told in ḥadīth, biography and historical sources. In the study, the transfers on the subject in the ḥadīth literature and the narrations in the sources of Sīyer and Islamic history were processed together. The aim of the study is to try to determine the truth of the issue by supporting this event, whose details are not included in the narrations in the ḥadīth, with the data in the biography and historical sources and by revealing its background. In this context, among the narrative texts; inferences were made by making comparisons, reasoning, analysis and evaluation. Thus, it has been tried to examine the closed aspects of the subject by approaching the transfers in the sources of Ḥadīth and Islamic History with a holistic approach. Such a study is aimed to reveal whether a later determination about the Prophet and his companions is scientific or not. Based on the assumption that it will contribute to the correct understanding of the subject, the data of independent studies on ladūd method and pleurisy diseases were used. Because it is assumed that these two titles have an important place in order to bring the event to the right ground. The explanations of the Prophet about which countries the ladūd method is a treatment method after he sobered up and his evaluations that it is not possible for him to have pleurisy also support this. As a matter of fact, it has been determined that the Prophet opposed this treatment method and the drugs used in the treatment, as they were not related to his own illness, as well as being given against his will. Those who make a forced interpretation that the

Prophet did not trust even his closest relatives are ignoring an important issue. According to this, the Prophet continued to stay with his wife ‘Ā’isha after this event. In addition, it is seen that those who associate this event with some political reasons ignore the narrations that ‘Ā’isha did not want to give the imamate to her father, on the contrary, she wanted it to be given to ‘Umar.

Keywords: Hādīth, Prophet Muḥammad, Ladūd, Poisoning, Death, Disease.

Hadis ve Siyer Kaynaklarına Göre Ledûd Olayı

Öz: Hz. Peygamber, Veda haccını yapıp hicretin onuncu yılının son günlerinde Medine’ye dönmüştü. Dönüşünden yaklaşık iki ay sonra, hicrî on birinci yılın Safer ayının sonlarına doğru hastalanmış ve peşinden gelen Rebiülevvel ayında da vefat etmişti. Vefatından önce kısa ama şiddetli bir hastalık süreci geçiren Hz. Peygamber’in iyileşmesi için çeşitli tedaviler uygulanmıştır. Bunlar arasında ağzın herhangi bir yanından ilacın akıtılarak hastaya verildiği ledûd isimli bir yöntem de bulunmaktadır. Allah Resulü’nün hastalığı esnasında baygınlık geçirdiği zamanlar da olmuştur. Böyle anlarda onun hayatından endişelenen, başında bulunan ve içlerinde Hz. Peygamber’in eşlerinin de olduğu sahabeden bir grup onu iyileştirmek için neler yapacaklarına dair istişarede bulunmuşlardı. Yapılan istişareler sonucunda Hz. Peygamber’e iyi geleceğini düşünerek ledûd yöntemiyle ona ilaç vermeyi kararlaştırmışlar ve bu kararlarını o baygın veya yarı baygınken uygulamaya koymuşlardı. Kaynaklarda Hz. Peygamber’in ilaç verilmeden önce veya verildiği esnada bunu istemediğini sözlü olarak veya yarı baygın olduğu için imâ yoluyla belirtmesine karşın orada bulunanların kendisini zatülcenp hastası zannettikleri için ilacı vermekte ısrarcı oldukları anlatılmıştır. Konu hakkındaki rivayetlere göre Hz. Peygamber bir müddet sonra ayılıp tamamen kendisine gelince de ikazına aldırış etmemeleri sebebiyle onları tedip etmek amacıyla ilahtan içmelerini salık vermiştir. Orada bulunanlar da -amcası Abbâs hariç- teker teker ilacı içmişlerdir. Hatta eşlerinden Meymûne bt. el-Hâris oruçlu olduğu halde orucunu bozarak bu ilahtan içmiştir. Yaşanan bu ilginç olaydan hareketle kimi isim ve kesimler tarafından mesele olduğunun dışına taşınarak mütalaa edilmiştir. Nitekim yukarıda ana hatlarıyla aktarılan bu olayı müsteşrikler ve popüler tarzda eserler kaleme alan bazı müellifler maksadı aşan yorumlar yaparak Hz. Peygamber’in yakınları tarafından zehirlendiği şeklinde bir sonuca varmışlardır. Bunlardan biri olan ve bu araştırmanın yapılmasına da mesned teşkil eden İtalyan müsteşrik Leone Caetani (öl. 1935), rivayetlerden hareketle vakayı Hz. Peygamber’in eşleri tarafından zehirlenmiş olabileceği ya da onun eşlerine dahi güveninin kalmadığı şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla bu makalede ledûd hadisesinin; hadis, siyer ve tarih kaynaklarında nasıl anlatıldığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada hadis literatürü içerisinde konuya dair aktarımlar ile siyer ve İslam tarihi kaynaklarındaki anlatımlar bir arada işlenmiştir. Çalışmanın amacı, hadis eserlerindeki rivayetlerde ayrıntıları çok fazla verilmeyen bu olayı, siyer ve tarih kaynaklarındaki verilerle destekleyerek ve arka planını ortaya koyarak meselenin hakikatini tespiti çalışmaktır. Bu çerçevede rivayet metinleri arasında; karşılaştırma, akıl yürütme, analiz ve değerlendirme yapılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Böylece Hadis ve İslam Tarihi kaynaklarındaki aktarımlara bütüncül bir şekilde yaklaşılarak konunun kapalı kalan yönleri tetkik edilmeye gayret gösterilmiştir. Böylesi bir çalışma ile Hz. Peygamber ve ashab hakkında sonradan yapılan bir tespit denemesine ait ilmî konunun gözler önüne serilmesi amaçlanmıştır. Meselenin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı ön kabulünden hareketle ledûd yöntemi ve zatülcenp hastalıklarına ilişkin konuya dair müstakil çalışmaların ver-

ilerinden istifade edilmiştir. Zira olayın doğru bir zemine taşınabilmesi adına bu iki başlığın önemli bir yeri olduğu varsayımından yola çıkılmıştır. Hz. Peygamber'in kendisine geldikten sonra ledûd yönteminin menşesine dair izahları ve kendisine zatül-cenp hastalığının uğramayacağına ilişkin değerlendirmeleri de bunu desteklemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in bu tedavi yöntemine ve tedavide kullanılan ilaçlara rızası dışında verilmesinin yanı sıra kendi hastalığıyla alakalı olmadıkları için karşı çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Muhammed, Ledûd, Zehirlenme, Vefat, Hastalık.

Giriş

Hicretin on birinci yılının başlarıydı. Hz. Muhammed büyük bir Müslüman topluluğuyla birlikte ifa ettiği ve sonraları Veda haccı olarak nitelendirilen haccın ardından döndüğü Medine'de hastalanmıştı. Bir müddetten beridir evinden dışarı çıkamaz olmuştu. Hastalığının şiddetinden zaman zaman baygınlık geçirdiği oluyordu. Böyle anlardan birinde başında bulunan eşleri ve yakın akrabaları onun hayatından endişe etmişlerdi. Hz. Muhammed'i iyileştirmek için neler yapacaklarına dair istişarede bulunmuşlardı. Yapılan istişareler sonucunda Hz. Peygamber'e iyi geleceğini düşünerek ilaç vermeyi kararlaştırdılar ve o baygın veya yarı baygınken aldıkları kararı uyguladılar. Bir süre sonra kendine gelen Hz. Peygamber, ilacın rızası dışında içirilmesine kızarak kimler tarafından, hangi sebeple verildiğini sordu ve ilacı kendisine verenlerin de bu ilaçtan almasını istedi. Çoğunluğu eşleri ve en yakın akrabaları olan bu kişiler de Hz. Peygamber'in bu isteğini yerine getirdiler. Hatta eşlerinden Meymûne bt. el-Hâris (öl. 51/671) oruçlu olduğu halde orucunu bozarak bu ilaçtan içmişti.

Kaynaklarda bu olay ya Hz. Peygamber'in hastalanması ve vefatı bahislerinde ya da rivayetlerde geçen bir kelimedenden dolayı ledûd başlığı altında anlatılmaktadır. Ledûdun ne olduğu da İslâm âlimleri arasında tartışılmıştır. Kimi âlimler ledûdun bir ilaç olduğu görüşünü savunurken kimileri ise ledûdu, herhangi bir ilacın hastaya ağzının kenarından akıtılarak verilmesi olarak açıklamışlardır. Bu tedavi yönteminden hareketle kimi isim ve kesimler tarafından mesele olduğunun dışına taşınarak mütalaa edilmiş, spekülâtif ve aşırı yorumlarda bulunulmuştur. Nitekim müsteşrikler ve popüler tarzda eserler kaleme alan bazı müellifler tarafından konu üzerinde maksadı aşan yorumlar yapılarak Hz. Peygamber'in yakınları tarafından zehirlendiği şeklinde bir sonuca varılmıştır. Ayrıca bazı Şîî müelliflerin eserlerinde Hz. Peygamber'in yakınları (bazı eşleri) tarafından zehirlenerek öldürüldüğüne¹ dair rivay-

¹ Âmilî gibi bazı Şîî müellifler Hz. Peygamber'in yakınları tarafından zehirlendiğini ileri sür-

et, yorum ve imalar bulunmaktadır.² Mezhebin önder kabul ettiği kim-
selerin şehit edilmeleri ve bu şehadetlerin mezhebin oluşumundaki et-
kileri düşünüldüğünde Şîfî kültüründe şehadet kavramının ayrı ve derin
bir anlamı vardır.³ Bu zaviyeden bakıldığında Ehl-i beyt'in atası olan Hz.
Peygamber'in hastalanarak yatağında vefat etmesinden ziyade zehirle-
nerek şehit edildiği düşüncesi daha anlamlı gelmektedir. Bazı Kur'an ay-
etleri de bu görüşe dayanak noktası olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri
de Uhud Gazvesi'nde yaşananlar üzerine inen Âl-i İmrân suresinin 146.
ayetidir. Ayette geçen "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de
peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski
dininize) mi döneceksiniz?" ibarelerinden hareketle Hz. Peygamber'in de
şehit edilebileceğini iddia etmişlerdir.⁴

Şîfa çoğu kere kendi fikirlerinin doğruluğunu ispat etmek adına tarihi
geriye doğru işleterek yorumlama yöntemini seçmiştir.⁵ Böylece geçmişte
yaşanan olaylar mezhebin düşüncelerinin doğruluğunu teyit eder tarzda
ele alınmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in vefatından önceki hastalığı
sırasında yaşanan bazı hadiseler Hz. Ali'nin hilafetinin engellenmesine
yönelik adımlar olarak algılanmış ve kabul edilmiştir. Kırtas Olayı ve
Üsâme b. Zeyd ordusunun Şam bölgesine gitmesinin tehir edilmesi
buna örnek olarak gösterilebilir. Bizim çalışmamızda konu ettiğimiz Hz.
Peygamber'e baygın/yarı baygın olduğu bir anda ilaç verilmesi de bu kap-
samda değerlendirilmiştir. İşin içinde Hz. Peygamber'in eşlerinin olması
ve bunların arasında Hz. Ali'nin hilafetini gasp ettikleri öne sürülen Hz.
Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kızları Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın da bulunması
güya onların dayanak noktalarından biri olmuştur.⁶

Öte yandan bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden, İtalyan ory-
antalist Leone Caetani'nin (1869-1935) eserinde kullandığı ifadeler
olmuştur. Yazdığı hacimli İslâm Tarihi'nin bir kısmı Hüseyin Cahit
Yalçın (1875-1957) tarafından Türkçeye çevrilen Leone Caetani, Hz.

mekle birlikte bunu ledüd olayı ile doğrudan ilişkilendirmemişler hatta ledüd olayına dair
rivayetlerin kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir. es-Seyyid Murtezâ el-Âmilî, *es-Sahîh min
Sîreti'n-Nebîyyi'l-A'zam* (Beyrut: Dâru'l-Hadis, 2007), 32/130-141.

² Muhammed b. Mes'ud el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, tash. Seyyid Hâşim Resulî (Beyrut:
Müessesetü'l- A'lemî li'l-Matbûât, 1431/2010), 1/224. İlgili örnek ve değerlendirmeler için
bk. Zekerîya Doğrusözlü, "İmâmîyye Şîası Kaynaklarında Hz. Muhammed'in Ölümü İle İlgili
Spekülasyonlar", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2020), 132-144.

³ Hamid Dabashi. *Şiizm Bir Protesto Dini*. Çev. Belgin Çallı. (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015), 93.

⁴ el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, 1/224. Doğrusözlü, "Hz. Muhammed'in Ölümü İle İlgili Spekülasyonlar", 132-144.

⁵ Şaban Öz, "Siyer Anlatılarında Mezhebî İzdüşüm Üzerine Bazı Mülahazalar", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 2, (Temmuz-2017), 66.

⁶ el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, 1/224; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr* (Kum: İhyâu'l-Kutübi'l-İslamiyye, 1430/2008), 6(2)/707.

Muhammed'in vefatını ele aldığı bölümlerde bu olayı aktararak Hz. Peygamber'in zehirlendiğini öne sürmektedir. Hatta kullandığı ifadelerden bu iddiasında çok emin olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Yine Hz. Peygamber'in vefatıyla ilgili müstakil bir çalışma hazırlayan Arif Tekin de bu olaydan hareketle Hz. Peygamber'in eşleri tarafından (Hz. Âişe ve Hz. Hafsa) zehirlendiğini iddia etmiştir.⁸

Hz. Muhammed'in vefatıyla ilgili Emine Demircan tarafından yapılan yüksek lisans tezinde olay, Hz. Peygamber'in zatülcenp/bir tür göğüs hastalığı veya solunum problemi hastalığına yakalandığı iddiası altında ele alınmıştır. Burada da ledûd kavramına –belki de çalışma konusuyla doğrudan ilgi kurulmadığı için– değinilmemiştir. Sadece zatülcenp hastalığına tutulduğu zannıyla baygınken ona ilaç verilmesinden bahsedilmiştir. Zehirlenme başlığı altında ise Hayber'de kendisine ikram edilen zehirli koyun gündeme getirilmiştir. Yani yakınlarının verdiği ilaçla zehirlenme arasında bir irtibat olduğunu iddia eden görüşlere yönelik herhangi bir değerlendirmede bulunulmamıştır.⁹ Hüseyin Güneş tarafından yazılan “Hz. Muhammed'in (sav) Vefatı” başlıklı makalede bu olay birkaç satırla anlatılmış ve yine zatülcenp hastalığı dolayısıyla ağzına şurup (ledûd) dökülmesinden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in kendisine bu şurubu içirenleri cezalandırmak¹⁰ için orada bulunanlara aynı ilaçtan içirttiği yorumu yapılmıştır. Ayrıca dipnotta bu tedaviyi Hz. Peygamber'in Hz. Âişe tarafından zehirlenmesi şeklinde kötü niyetle yorumlayan Arif Tekin eleştirilmiştir.¹¹ İsmail Tanrıverdi, “Hz. Peygamber'in Vefat ve Defni” isimli makalesinde Abbâs b. Abdülmuttalib ve Esmâ bt. Umeys başta olmak üzere etrafında bulunanlar tarafından Hz. Peygamber'e zatülcenp

⁷ Caetani'nin bu konuyla ilgili eserinde yazdıklarının Hüseyin Cahit Yalçın tarafından yapılan çevirisini aynen aktarıyoruz. Hüseyin Cahit Yalçın'ın çevirisi: “(İbn İshak an Zührî an Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik) Hastanın odasına birçok kişi girip çıkardı. (Şarkta daima bu adet vardır.) Zevcelerden bazıları, ezcümle Ümmü Seleme ve Meymûne ve sair zevceler hastaya bakmak için şitâbân oldular. Hadise nazaran hazırûn meyanında amca Abbas da vardı. Bu kadınlar Peygamber'in baygınlıklarından biri esnasında ona bir ilaç vermeyi kararlaştırdılar. Abbas içirmeyi kabul etti. Böyle hareket olundu. Muhammed ilacı içtikten sonra kendine gelince, kendisine bir şeyi içirmiş olduklarını fark ederek hiddetlendi. Çünkü baygın iken vermişlerdi. Kadınlara ceza olmak üzere hepsine birer yudum o ilaçtan içirdi. Yalnız amca Abbas bundan müstesna tutuldu. Bu garip hadiste başka bir şey söylenmiyor. Hadisin hakiki manası karanlı kalmaktadır. Olsa olsa Muhammed bir tesmim (zehirlenme) teşebbüsünden şüphelenmiş olabilir. Zevcelerine bile itimat etmediği görülüyor.” Leone Caetani, *İslam Tarihi*, trc. Hüseyin Câhid (İstanbul: Tanin Matbaası, 1926), 8/33.

⁸ Arif Tekin, *Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü*, (Ankara: Yurt Kitap Yayın, t.s.), 62.

⁹ Emine Demircan, *Hz. Peygamber'in Vefatı* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23-27.

¹⁰ Makalenin yazarı bizzat bu ifadeyi kullanmaktadır. Bk. Hüseyin Güneş, “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Vefatı”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (Ocak-Haziran 2019), 90.

¹¹ Güneş, “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Vefatı”, 90.

hastalığından dolayı bir ilacın içirilmeye çalışıldığı fakat onun bu ilacı almayı reddederek onlara kızdığını dile getirmiştir.¹²

Buraya kadar konuya ilişkin bazı anlatımlara ve yaklaşımlara kısaca değindik. Muteber kaynakların çoğunda birtakım farklılıklarla birlikte anlatılan bu olayın daha derinlemesine incelenmesine ve yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Bu çalışmada; gerek İslâm Tarihi gerekse hadis kaynaklarında olayın hangi şekillerde ele alındığını, daha sonra yazılan şerhlerde ne şekilde yorumlandığını, bunlar yapılırken hangi ifadelerin kullanıldığını ortaya konulmaya çalışılacaktır. Rivayetlerdeki benzerlik ve farklılıklar gözler önüne serilecektir. Spekülasyona ve aşırı yorumlara çok açık olan ve ilk kaynaklarda kendisine yer bulan bu hâdise ile ilgili araştırma eserlerinde yapılan yorumlar ve yaklaşımlar da ele alınacaktır.

1. Hadis ve Siyer Kaynaklarında Ledûd Olayının Akışı

Geçmişte yaşanan bir hadisenin nasıl meydana geldiğini ortaya koyabilmek için sadece tek alanda telif edilmiş eserlere değil, o olayı aktaran farklı sahalardaki kaynaklara müracaat etmek gerekir. Ledûd olayının öncesi, sonrası ve bütün yönleriyle nasıl meydana geldiğini açığa kavuşturabilmek için sadece siyer kaynaklarıyla yahut sadece hadis kaynaklarıyla yetinmemek gerekir. Bu sahalarda kaleme alınan temel kaynaklardaki bilgilerin derlenmesi, birbirleriyle karşılaştırılması ve nihayetinde bir sonuca ulaşılması yolu tercih edilmelidir. Ayrıca olayın nasıl gerçekleştiğini rivayetler çerçevesinde adım adım anlatmak hem kronolojik açıdan bize katkı sağlayacak hem de üzerinde çok fazla yorum yapılmaya müsait olan bu olayın ayrıntılarının gözden kaçmasını engelleyecektir. Dolayısıyla bu kısımda olayın öncesi, olay anı ve olaydan sonra neler yaşandığı sırayla anlatılmaya çalışılacaktır.

1.1. Olay Öncesi

Hadis, siyer ve tarih kaynaklarının çoğunda yer alan ledûd olayının öncesinde yaşananlara kimi eserlerde yer verilirken kimisinde ise hiç değinilmemiştir. Özellikle siyer ve tarih kaynaklarında olayın öncesine dair daha fazla ayrıntının mevcudiyeti gözlerden kaçmamaktadır. Olayın öncesinde yaşananlarla birlikte ortaya konması, konuyu daha anlamlı hale getirmektedir. Buna göre Hz. Peygamber hastalığının şiddetlenmesinden evvel ashaba namaz kıldırılmış, akabinde minbere çıkarak Uhud şehitleri

¹² İsmail Tanrıverdi, "Hz. Peygamber'in (s.) Vefatı ve Defni", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 10 (Temmuz-Aralık 2021), 126-127.

için af dilemiştir. Sonrasında da ensâr ve muhacire bazı tavsiyelerde bulunarak evine geçmiştir. Hz. Âişe'den gelen bazı rivayetlerde onunla Hz. Peygamber arasında ikisinden biri öldüğünde diğerinin ne yapacağına dair esprili bir sohbet yaşanmıştır. Hatta Hz. Peygamber hastalığından dolayı kendisini çok iyi hissetmemesine rağmen bu konuşmanın etkisiyle neşelenerek gülmüştür.¹³ Aradan ne kadar zaman geçtiği rivayetlerde çok net ifade edilmemekle birlikte bir süre sonra Hz. Peygamber'in şiddetli bir ağrısının başladığı ve ateşinin yükseldiği, bunun için de suya girdiği (banyo yaptığı ya da başından aşağıya birkaç kova su dökündüğü) anlatılmaktadır.¹⁴ Enes b. Mâlik'ten gelen bazı haberlerde bu olayın Safer ayının son Çarşamba günü gerçekleştiği ifade edilmiştir.¹⁵ Bazı rivayetlerde ismine hâsıra denilen¹⁶ bu rahatsızlığın bir merhalesinde, Meymûne'nin evine geçtiğini ifade eden Hz. Âişe kaynaklı bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Esmâ bt. 'Umeys'ten gelen nakillerde bu hastalığın Meymûne'nin evinde başladığı söylenmektedir.¹⁷ Çelişkili gibi görünen bu durum -elbette bu farklılığa sebep olabilecek başkaca ihtimaller de göz önünde bulundurulmakla birlikte- hastalığın şiddetinin her iki sahabî tarafından farklı algılanarak yorumlanmasından da kaynaklanmış olabilir.

Hastalığı giderek kendisini zorlayan Hz. Peygamber, baygınlığının hemen öncesinde su dolu bir kaba elini daldırarak yüzüne çarpıp kendine gelmeye çalışmıştır.¹⁸ Ancak bu tedbir işe yaramamış ve hastalığının şiddetinden baygınlık geçirmiştir.¹⁹ Amcası Abbâs'tan gelen rivayetlerin bazı versiyonlarında Hz. Abbâs, Hz. Peygamber'in hasta yattığı odaya

¹³ Ebu Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid et-Taberî. *Tarihü'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1967), 3/188-189, 195-196; Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 7/168; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/8;

¹⁴ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1411), 6/66.

¹⁵ İbn Hibbân, *Sîre*, 1/397.

¹⁶ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebü Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Kahire: Müessesetu Kurtuba, t.y.); 6/118; Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 4/225; Ebü Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsenâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ* (Dimeşk: Dâru'l-me'mûn, 1984), 8/353; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâ'idü'l-Mesânidi's-Semâniye* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419), 17/513.

¹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225; Ebü Ya'lâ, *Müsnedu Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513.

¹⁸ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/9-10.

¹⁹ Ebü Muhammed Abdulhak el-İşbilî, *Ahkâmü's-Şeriyeti'l-Kübrâ* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 3/31; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mevâridü'z-Zamân ilâ Zevâ'idü İbn Hibbân* (Dimeşk: Daru's-Sikâfeti'l-'Arabiyye, 1992), 1/1641/528-529.

girdiğinde içeride bulunan kadınlar ve Meymûne bt. Hâris dışında Hz. Peygamber'in eşleri hemen kıyafetlerine çeki düzen vermiştir.²⁰ Müminlerin annesi Meymûne bt. Hâris, -belki de- Abbâs b. Abdülmuttalib'in baldızı olduğu için o içeri girdiğinde içeride bulunan diğer kadınlara göre bu hususta biraz daha rahat davranmış olabilir.

1.2. Olay Anı ve Ledûdun Uygulanışı

Konuya ilişkin rivayetlerde Hz. Peygamber'in hastalığı²¹ sebebiyle baygın²² ya da yarı baygın²³ olarak yattığı sırada ona uygulanan ledûd tedavisini yapanlar ve olayın her aşamasıyla ilgili görünürde birbiriyle uyumlu olmayan hatta tezat olarak nitelendirilebilecek nakiller mevcuttur. Öncelikle Hz. Peygamber'e bir tedavi yöntemi olarak ledûd yapılması kararının nasıl alındığı üzerinde durulması gerekmektedir. Zira gerek hadis gerekse siyer ve tarih kaynaklarında yer alan rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in başında eşlerinden; Ümmü Seleme, Meymûne ve amcası Abbâs ile bazı hanım sahâbîlerin de bulunduğu sırada ortak bir kararla ledûd yapılması kararlaştırılmıştır.²⁴ Ancak Hz. Âişe kendisine dayanan bir rivayette bu konudaki tedirginliğinden bahsetmiş, diğer eşlerinin ise onun hilafına bu uygulamadan yana tavır gösterdiklerini dile getirmiştir.²⁵ Yani bu rivayetten ledûd tedavisi uygulandığı sırada yukarıdaki rivayetin aksine diğer eşlerinin, en azından Hz. Âişe'nin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ledûd olayında tedaviyi uygulayan kişinin kim ya da kimler olduğuyla ilgili rivayetlerdeki farklılıklar da bir başka tartışma konusudur. Zira bir kısım rivayetlerde Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın bizzat bu işlemi kendisinin yapacağını söylediği aktarılmaktadır.²⁶ Bazı rivayetlerde ise Abbâs, Hz. Peygamber'in baygın olarak yattığı esnada başında bulunan herkesin bu işleme iştirak etmesini istemiş ve hep birlikte yapılmasını tavsiye etmiştir.²⁷ Esmâ bt. Umeyyâ'den gelen nakillerin bir kısmında ise

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/209.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Diyât" 14, 21; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Selâm", 85; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255,374; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993),14/544.

²² Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebi Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513.

²³ Buhârî, "Megazi" 83, "Tıp", 21.

²⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, 6/66.

²⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/9-10.

²⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, 6/66.

²⁷ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 8/257, 3096.

eşlerinin ledûd konusunda istişare ettikleri ifade edilmektedir.²⁸ Hatta Hz. Âişe'nin, "ilacı birlikte koyduk" şeklindeki bir açıklaması kaynaklarda yer almaktadır.²⁹

İlgili rivayetler incelendiğinde ledûdun ne zaman uygulandığı konusunda da birbirinden farklı bilgiler mevcuttur. Enes b. Mâlik rivayetlerinin bazı versiyonlarında Hz. Peygamber ateşinin düşürülmesi için bekletildiği suyun içerisinde baygın haldeyken bu tedavi uygulanmıştır.³⁰

Hz. Peygamber'in hastalığının zatülcenp zannedilmesi meselesi de gerek bunu dile getiren gerekse dile getirildiği zaman itibarıyla ilgili haberlerin farklı aktarımlar sunduğu bir diğer başlıktır. Buna göre, Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in zatülcenp olabileceğini Hz. Abbâs'ın iddia ettiği geçmektedir.³¹ Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in sorusu üzerine, "amcan, Zeyneb bt. Caş ve Âişe verdi" denilmiştir. Hz. Peygamber bu üç kişiye, "sizi buna kim yönlendirdi" diye sorduğunda, "Esmâ ve Ümmü Seleme" cevabını almıştır.³² Yine Âişe'den gelen başka rivayetlerde ise orada bulunan Hz. Peygamber'in eşleri ve diğer insanların korkuya kapıldıkları ve onun zatülcenp olduğunu sandıkları ifade edilmektedir.³³

İlacın uygulanış şekline dair çok net ayrıntılar olmamakla birlikte bir kısım rivayetlerde ilacın ezilerek Hz. Peygamber'e verildiği ifade edilmektedir.³⁴ Hz. Peygamber'in kendisine ilaç verildiği sırada gösterdiği tepki de kaynaklarda farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Buna göre bir kısım rivayetlerde Hz. Peygamber, "ilaç vermeyin" şeklinde sözlü bir ikazda bulunurken³⁵ aynı sahâbîden gelen başkaca nakillerde bu isteksizliğini işaret ederek göstermiştir.³⁶

Rivayetlerde yer alan bir kısım ifadelerde Hz. Peygamber'in ilaca karşı isteksizliği hasta psikolojisine yorulmuş ve Nebî'nin bu yüzden her hastanın ilahtan tiksinişi gibi bir tiksinti duyduğu söylenmiştir.³⁷ Bu

²⁸ İşbilî, *Ahkâmü's-Şeriyeti'l-Kübrâ*, 3/31; Heysemî, *Mevâridü'z-Zamân*, 1/528-529.

²⁹ Buhârî "Megazi" 83, "Diyât", 14, 21; Müslim, "Selam", 85; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255;374; İbn Hibbân *Sahih*, 14/544.

³⁰ İbn Hibbân, *Sîre*, 1/397.

³¹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 8/257, 3096;

³² Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 4/9-10.

³³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/209; Bûsîrî, *İthâfu'l-hıyera*, 2/89.

³⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255;374.

³⁶ Buhârî, "Megazi" 83; "Tıp" 21, "Diyât" 14, 21; Müslim, "Selam" 85; İbn Hibbân, *Sahih*, 14/544; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 4/9-10.

³⁷ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 4/9-10.

tespiti bazı rivayetlerde olay anında Hz. Peygamber'in başında bulunan herkesin birlikte ortaya koydukları söylenirken, Hz. Âişe'den gelen bazı aktarımlarda ise³⁸ kendisinin bunu dile getirdiği ifade edilmektedir.³⁹

1.3. Olay Sonrası

Ledûd işleminin gerçekleşmesinin ardından Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamber: “*Bana kim içirdi?*”⁴⁰ diye soru sormuştur. Bazı rivayetlerde ise ayıldığında kendisine ilaç verildiğini hissetmiştir. Bazılarında ise ağızda kalan ilaç kırıntılarından anlamış⁴¹ ve “*Ben sizi ilaçtan men etmedim mi?*” diyerek orada bulunanları azarlamıştır.⁴² Rivayetin mürsel bir versiyonunda ise Hz. Peygamber, “*Ben oruçlu olduğum halde bana bu ilacı mı verdiniz?*” buyurmuştur.⁴³

Hz. Peygamber'in sorusunun ardından konunun anlatıldığı bazı rivayetlerde bulunmasa da birçok versiyonunda bu tedavinin mahiyetine ilişkin ayrıntılar mevcuttur. Örneğin Esmâ bt. 'Umeys'ten ya da diğer bazı kanallardan gelen nakillerde bu ilacın veya tedavinin Habeşistan menşeli bir tedavi yöntemi olduğu ifade edilmiştir. Zira Hz. Peygamber ya “*Bu yaptığınız – Habeşistan'ı göstererek- şu bölgedeki ilaç yöntemi değil midir?*”⁴⁴ ya da “*Bu, Ümmü Seleme ve Esmâ'nın işidir zira onlar Habeşistan'dan geldiler.*” diyerek bu duruma işaret etmiştir.⁴⁵ Bazı nakillerde bu durum daha ayrıntılı bir biçimde zikredilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, Ümmü Seleme ve Esmâ'nın hicret için gittikleri Habeş diyarında öğrendikleri bir tedavi olduğunu söylemiştir. Rivayetin devamında da bu ilacın üdihindî, zeytinyağı ve versten müteşekkil olduğu belirtilmiştir.⁴⁶

Hz. Peygamber'in bu uyarısının ardından Hz. Âişe rivayetlerinin bazı versiyonlarında orada bulunanların sustuğu ifade edilirken,⁴⁷ Esmâ bt. 'Umeys rivayetlerinde Hz. Peygamber'i zatül cenp zannettiklerini kendisine beyan etmişlerdir.⁴⁸ Bazı rivayetlerde ise yukarıda ifade edildiği üz-

³⁸ Buhârî “Megazi” 83; “Tıp” 21, “Diyât” 14, 21; Müslim, “Selam” 85; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255;374; İbn Hibbân, *Sahih*, 14/544.

³⁹ Ahmed Müsned, 6/53.

⁴⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), Tirmizî “Tıp” 12.

⁴¹ Hâkim, *el-Müstedrek* 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513; İbn Hibbân, *Sire*, 1/397.

⁴² Buhârî, “Megazi” 83; “Tıp” 21, “Diyât” 21; İbn Hibbân, *Sahih*, 14/544.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, (Beirut: Dâru Sâdir, 1968), 2/ 235.

⁴⁴ İşbilî, *Ahkâmü's-Şeriyeti'l-Kübrâ*, 3/31; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, 1/528-529; İbn Hibbân, *Sire*, 1/397.

⁴⁵ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 4/9-10.

⁴⁶ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 4/9-10.

⁴⁷ Tirmizî “Tıp”, 12.

⁴⁸ İşbilî, *Ahkâmü's-Şeriyeti'l-Kübrâ*, 3/31; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, 1/528-529.

ere ilaç vermeden önce de aralarında Hz. Peygamber'in zatülcenp olma ihtimalini tartışmışlardır.⁴⁹

Hz. Peygamber'in kendisi hakkında zatülcenp olduğu yönündeki tahminlere yaklaşımı da farklı aktarımları barındırmaktadır. Kimi rivayetlerde Hz. Peygamber; zatülcenbin Allah'ın kendisine musallat etmeyeceği bir hastalık olduğunu daha hafif bir üslupla zikrederken,⁵⁰ bazılarında “Zatülcenp geçirmiş kaç peygamber gördünüz. Allah onu bana musallat etmez.”⁵¹ şeklinde daha sert bir üslup benimsediği belirtilmiştir. Bazılarında ise zatülcenp hastalığına, “Şeytandır” diyerek Allah'ın kendisini bu hastalıkla dertlendirmeyeceğini söylemiştir.⁵²

1.4. Hz. Peygamber'in Orada Bulunanlara Aynı İlaçtan Verilmesini ve Abbâs'ın İstisna Tutulmasını İstemesi

Ledûd olayının anlatıldığı rivayetlerin tamamında Hz. Peygamber'in baygınken kendisine içirilen ilacı oradakilere içirdiği, amcası Abbâs'ı ise istisna tuttuğu dile getirilmiştir. Bazı rivayetlerde “Abbâs dışında herkes içsin.” ifadesi yer almaktadır. Bazılarında bu ifadeye ek olarak “Zira o size şahit olmadı” şeklindeki gerekçeye yer verilirken bazılarında ise bu minvalde bir açıklama yapılmamıştır.⁵³ Ancak orada bulunanların kim olduğu ve Abbâs'ın istisnası rivayetler üzerinden farklı mütalaaalara açıktır.

İlk olarak Hz. Peygamber'in bu tatbikini kimlere yaptırdığı farklı şekillerde aktarılmıştır. Bazı nakillerde eşleri şeklinde genel bir ifade geçmekte, bazılarında isimleri verilmekte, bazı nakillerde eşleri dışında kadınların da bulunduğu söylenmekte ve bazılarında ise başkaca erkeklerin de bulunduğu ve herkesin içtiği hatta eşi Meymûne'nin oruçlu olduğu halde içtiği söylenmektedir.⁵⁴ Rivayetin bazı tariklerinde Meymûne ile Ümmü Seleme'den hangisinin oruçlu olduğu noktasında râvinin şüphesinden bahsedilir. Ancak aynı rivayette söz konusu isimler oruçlu olsalar bile Hz. Peygamberin yeminini yerine getireceği ve oruçlu eşini diğerlerinden ayrı tutmayacağı belirtilmektedir.⁵⁵

Amcası Abbâs'ın istisna tutulması noktasında da biri diğerinden

⁴⁹ Hâkim, *el-Müstedrek* 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513.

⁵⁰ İşbilî, *Ahkâmü's-Şer'iyyeti'l-Kübrâ*, 3/31; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'an*, 1/528-529.

⁵¹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrût: y.y., 1410/1990), 2/ 235.

⁵² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 8/257, 3096.

⁵³ İbn Hibbân, *Sîre*, 1/397.

⁵⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513; İşbilî, *Ahkâmü's-Şer'iyyeti'l-Kübrâ*, 3/31; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'an*, 1/528-529.

⁵⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225.

farklı nakiller mevcuttur. Bunların bir kısmında Hz. Peygamber onun ilaç verilmesi esnasında bulunmadığını kendisi belirtmiştir. Diğer bazı rivayetlerde ise Hz. Âişe Hz. Peygamber'e ilaç verilirken Abbâs'ın bulunmadığını kendisi söylemiş, bu sebeple de Abbâs'a Hz. Peygamber'in ilaç içirip içirmeyeceğini takip etmiştir.⁵⁶ Bizzat Abbâs'tan gelen nakillerde Hz. Peygamber'in, ledûda şahit olup da ilaçtan almayan kimsenin kalmayacağına dair yemin ettiği ve bu yemininin kendisine (Abbâs) isabet etmediği bilgisi geçmektedir.⁵⁷

1.5. Cezalandırmadan Sonrası

Ledûd işleminin ardından Hz. Peygamber'in eşi Safiyye'nin bir karın ağrısı çekmesinin dışında⁵⁸ bu ilacı içenlerin durumuyla ilgili bir ayrıntı söz konusu değildir. Netice itibarıyla konuya dair aktarımlarda, bu yaşananlardan sonra Hz. Peygamber diğer eşlerinden izin istemiş, amcası ve bir başka kişiye dayanarak Hz. Âişe'nin evine gidip hastalığı süresince orada kalmıştır. Bu diğer kişinin de Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹

Bu olayın anlatıldığı Abbâs'tan gelen nakillerin bir kısmında olayı takip eden günlerde Hz. Âişe'nin evinde iken Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'e imamlık görevi vermesine ilişkin bir ayrıntı mevcuttur. Buna göre Hz. Peygamber, Ebû Bekir'e imamlığa geçmesini haber etmiştir. Bunu duyan Hz. Âişe, babası Ebû Bekir'in Peygamberin makamına geçerse ağlamaktan sesini işittiremeyeceğini söylemiş Hz. Peygamber yine de, "Ebû Bekir'e haber edin namaz kıldırın" buyurmuştur. Ebû Bekir de kalkıp namaz kıldırmıştır. Hz. Peygamber o sırada kendisinde bir hafifleme hissetmiş ve mescide gelerek –Ebû Bekir hemen geri çekilse de– Hz. Peygamber onun yanına durmuş, Ebû Bekir de kıraate devam etmiştir.⁶⁰

2. Ledûdun Anlamı ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi

2.1. Ledûd veya Ledid Nedir?

Ledûd, tedavi amacıyla ağzın her iki iç yanından bir şeyi akıtarak vermektir. Şayet bu işlem ağzın ortasından yapılırsa buna vecûr denilme-

⁵⁶ İbn Hibbân, *Sîre*, 14/544; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 4/9-10; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/225; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513; Buhârî "Megazî" 83; "Tıp" 21, "Diyât" 14, 21; Müslim, "Selam" 85; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255;374

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/209; Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *İthâfu'l-Hiyere bi-Zevâ'idil-Mesâni'dil-Şere* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999), 2/89.

⁵⁸ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 4/9-10.

⁵⁹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 8/257, 3096.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 1/209; Bûsîrî, *İthâfu'l-Hiyera*, 2/89; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/353; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 17/513.

ktedir.⁶¹ Burundan yapılmasına da neşûk/se'ût ismi verilmektedir.⁶² Bu tanımı, kişinin acı çektiği anda ağzının yanından aldığı sıvı şeklinde biraz daha daraltanlar da vardır.⁶³ Keza bu yöntemin katı maddelerle de yapılabileceği, bu durumda ise parmakla hastanın boğazına akıtılarak tatbik edildiği belirtilmektedir.⁶⁴ Ledûd yönteminin yedi hastalık için kullanıldığı ve bu hastalıklara iyi geldiği; bunlardan birinin felce benzer uyuşukluk, diğerinin kalp rahatsızlığı, bir diğerinin de zatülcenp olduğu ifade edilmektedir. Kust, vers ve milhu'd-dirânî gibi ürünlerle yapıldığı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁵ Bunun dışında bazı rivayetlerde kuru hurmanın da ledûd yöntemiyle kalp hastalarına tatbik edilmesinin bizzat Hz. Peygamber tarafından bazı sahâbîlere tavsiye edildiği bilinmektedir.⁶⁶

Tanımı üzerinden bakıldığında ledûd -ya da ledîd-in bir ilaç değil, ilacın tatbik edildiği bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu işlemin kabulü ya da reddi ile ilgili rivayetler iki başlık üzerinden ele alınmalıdır. Bunlardan ilki; bir tedavi yöntemi olarak ledûd işleminin, diğeri ise ledûd işleminde kullanılacak maddenin kabulü ya da reddidir. İlk seçeneğe bakılacak olursa Hz. Peygamber'in dağlama yerine tekmiî, muska yerine sa'ûtu, üfleme yerine ledûdu tercih etmek gerektiğine dair beyanları mevcuttur.⁶⁷ Keza zatülcenp hastalığı için de ledûd yöntemi ile verilen ilaçların fayda sağlayacağına dair hadisler çokça bulunmaktadır.⁶⁸ O halde başta Nevevî olmak üzere bazı isimlerin ledûd işleminin mahiyetine ve hoş karşılanmamasına yönelik başlık açmaları⁶⁹ ve burada

⁶¹ Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ʿAyn*, nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâfî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 8/9; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Çaribu'l-Hadîş*, nşr. 'Abdullâh el-Cebbûrî (Bağdat: Matba'atu'l-ʿÂnî, 1397/1977), 2/81; Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Hattâbî, *Çaribu'l-Hadîş*, nşr. Abdulkerîm İbrâhîm el-ʿAz bâvî (Dimeşk: y.y., 1402/1982), 1/195.

⁶² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, nşr. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-ʿArabî, 2001), 11/124.

⁶³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *Mesâ'ilü Ahmed b. Hanbel* (Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 1434/2013), 410.

⁶⁴ Mûsâ Şâhin, *Fethû'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002), 8/585. Ledûd hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Veli Atmaca, "Hadisler Çerçevesinde Cahiliyyede Majik Tedavi Geleneği'nin Kavramsal Boyutu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2010), 10, 1-40; Veli Atmaca, "Hadislerde Geçen Şifalı Yöntemler ve İlaç Adları", *Hadis Tetkikleri Dergisi* (2011), 9/1, 67-94.

⁶⁵ Ebû Mervân 'Abdulmelik b. Habîb es-Sulemî, *el-ʿİlâc bi'l-Eğziye ve'l-E'sâb fi Bilâdi'l-Mağrib*, nşr. Muhammed Emîn ed-Danâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 33.

⁶⁶ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, t.y.), "Tıb" 12.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9, 524- 525.

⁶⁸ Tirmizî, "Tıb" 28; Hâkim, *el-Müstedrek*, 5/284.

⁶⁹ Müslim'in bâb başlıklarını koyan ismin Nevevî olduğu düşünüldüğünde, "بَابُ كَرَاهَةِ التَّدَاوِي" şeklinde bir değerlendirmenin sahibinin de kendisi olduğu söylenebilir. Kezâ Tahâvî

makaleye temel olan rivayeti kullanmaları bir yöntem olarak ledûdun değil, onun içeriğinin ya da tatbik ediliş şeklinin tenkidi olmalıdır.

Hz. Peygamber'e son zamanlarında ledûd ile tedavi uygulanmasına dair hadislerin bir kısmında ilacın içeriği zikredilmezken; bazı rivayetlerde bunun zeytinyağı, udihindî ve vers (Yemen safranı) olduğu ifade edilmektedir.⁷⁰ Burada konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak ince bir ayrıntı söz konusudur. Hz. Peygamber'in hastalığı esnasında onun yanında bulunanlar kendisinin zatülcenp olduğundan şüphelenerek bu ilacı ona vermişlerdir. En temel hadis kaynaklarına bakıldığında zeytinyağı ve üdihindînin (kust ya da gust da denilir) zatülcenp rahatsızlığı için kullanıldığı çok defalar zikredilmiştir.⁷¹ Ancak vers –yani yemen safranı– bitkisinin zatülcenbe iyi geldiğine dair bir malumat Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî gibi eserlerde bulunmamaktadır. Aksine belki de hemen aşağıda da ifade edileceği üzere elbiseye sürüldüğünde cinsel isteği artırmasından da kaynaklı olarak Hz. Peygamber'in onun elbiselere sürülmemesi gerektiğine ilişkin beyanlarına yer vermişlerdir.⁷² Bununla birlikte vers bitkisinin zatülcenbe iyi geldiğine dair bütün rivayetleri⁷³ inceleyen hususî çalışmalarda söz konusu nakiller zayıf kabul edilmiştir.⁷⁴ Ayrıca yine aynı tariikle gelen rivayetin çok benzer versiyonlarında sadece üdihindi yer almaktadır. Bu sebeple vers bitkisi üzerinde durulması gerekmektedir.

Özellikle Yemen civarında bulunduğu ifade edilen vers, vücuda sürüldüğünde vücut lekeleri, kaşıntı ve çibana iyi geldiği bilinen bir bitkidir. Öyle ki yeni doğum yapmış kadınlar doğumdan sonra oturur ve hamilelikten kaynaklı yüzlerindeki lekeleri gizlemek için vers sürerlerdi.⁷⁵ Bu bitkinin içildiği takdirde cüzzam hastalarını iyileştirdiği kaynaklarda geçmektedir. Ağır bir ilaç olması sebebiyle dirhem büyüklüğünden daha fazla verilmemesi tavsiye edilmektedir. Yapısı ve bir kısım faydaları itibarıyla üdihindîyle benzerlik arz etse de daha çok dermatolojik sorun-

de “بَابُ بَيَانِ مُشْكَلِ الدُّودِ: مَا هُوَ؟ وَهَلْ يَجُوزُ لِلنَّاسِ أَنْ يُعَالِجُوا بِهِ لَعَلَّةَ مَا؟” şeklinde bir başlık seçmiştir.

⁷⁰ İbn Sa‘d, *Tabakât* 2/235; Ebû'l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi‘î*, nşr. ‘Alî Muhammed Mu‘âvved, ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubil-İlmiyye), 1419-1999, 14/ 92; Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Abdilvahhâb b. Muhammed b. ‘Abdiddâim el-Kureşî en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiku'l-Kavmiyye, 1423), 18/372.

⁷¹ Buhârî, “Tıb” 10, 23; Müslim, “Selam” 87; Ebû Dâvûd, “Cenâiz” 15; Tirmizî, “Tıp” 28; Mâce, “Tıp” 13.

⁷² Buhârî, “Salât” 9; Müslim, “Hac” 2; Ebû Dâvud, “Menâsik” 33; Nesâî, Menâsik 28.

⁷³ Tirmizî, “Tıb” 28; İbn Mâce, “Tıb” 17.

⁷⁴ Muhammed b. Abdulhâdî Sindî, *Hâşiye ‘alâ Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 2/348; Elbânî, *Sahîhu ve Da‘îfu Süneni't-Tirmizî*, 5/78.

⁷⁵ ed-Dârimî, *Sünen*, 1/247.

lara yönelik kullanıldığı görülmektedir. Elbiseye sürüldüğünde cinsel isteği arttırdığı da söylenmektedir.⁷⁶

Tüm bunlar düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in kendisine bu ilacı kimin verdiğini sorduktan sonra sinirlenerek, yapılan bu işlemin Habeş tıbbı olduğunu söylemesi – muhtemelen– sadece Yemen'de bulunan bu safranın ilaca katılması sebebiyledir. Zira Mekke ya da Medine'de bu bitki bulunmadığı gibi zatülcenp tedavisinde dahi vers kullanılmamaktaydı. Dolayısıyla Hz. Peygamber çiban ya da derma gibi bir rahatsızlık yaşamamıştır. Keza onun cüzzam hastalığına yakalanmadığı da bilinmektedir. Dolayısıyla o, bu tür hastalıklara iyi gelen ve aynı zamanda çok ölçülü verilmesi gereken bir ilacın kendisinden izinsiz verilmesine öfke duymuş olabilir. Ayrıca bazı rivayetlerde zatülcenp sebebiyle ölen kimse şehit olarak nitelenirken,⁷⁷ ele aldığımız rivayetin bazı versiyonlarında Hz. Peygamber'in kendisine zatülcenp hastalığının musallat olmayacağını, hatta bunun şeytandan geldiğini söylemesi de zıtlık arz etmektedir. Oysaki vers bitkisinin cüzzam tedavisinde kullanıldığı ve Hz. Peygamber'in de “Cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaçın.”⁷⁸ şeklinde yaptığı vurgulu ifadeler düşünüldüğünde kendisine ilaç verenlere bunu hatırlatma ihtimali de vardır. Yani sizin zatülcenp zannıyla verdiğiniz ilaç Habeş tıbbıdır ve aslında cüzzam için kullanılmaktadır. Böylesi bulaşıcı bir hastalığı Allah, nebisine reva görmeyecektir vurgusu yapmış olmalıdır.

Tüm bunların yanı sıra Hz. Peygamber'in mezkûr hastalığı birçok kaynakta hâsıra/خاصرة olarak ifade edilmektedir. Bu hastalığın ise şifasının da zaten sıcak suyla karıştırılmış bal olduğu dile getirilmektedir.⁷⁹

Netice olarak ledûd bir tedavi yöntemidir ve farklı maddelerle yapılagelmiştir. Hz. Peygamber bu tedaviyi hoş karşılayarak tavsiye etmiştir. Allah Resulü, daha ziyade cüzzam hastalarının tedavisinde dikkatli bir şekilde kullanılmasını dile getirdiği vers bitkisinin hiçbir ilgisinin olmadığı kendi rahatsızlığının iyileştirilmesi için yapılan ledûd işleminde kullanılmasından dolayı sinirlenmesi muhtemeldir.⁸⁰

⁷⁶ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbu'n-Nebevî* (Beyrut: Dâru'l-Hilal, t.s.), 306.

⁷⁷ Ebû Dâvud, “Cenâiz” 15; Nesâî, “Cenâiz” 14.

⁷⁸ Buhârî, “Tıb” 19.

⁷⁹ Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed es-Süheylî *Ravdu'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1412), 7/575.

⁸⁰ Versin zatülcenp için kullanıldığını belirten rivayetlerde ismi geçen Abdurrahmân b. Meymûn, rivayetin benzer tariklerinde bu bitkiyi zikretmemektedir. Ayrıca onun hafızası ile ilgili kusurlarının olduğu belirtilmektedir. Bu kişinin Habeş tarafından getirilen, ledûd yöntemiyle farklı hastalıkların tedavisi için kullanılan vers bitkisinin, zatülcenp için de kullanıldığını zannederek öylece nakletmiş olması ihtimal dâhilindedir.

2.2. Ledûd Olayında Rivayetler Üzerindeki Tasarruflarla İzah Edilemeyecek Tenakuzlar ve Değerlendirilmesi

Ledûd olayında yer alan ve yukarıda bahsi geçen başlıkları içeren rivayetlerin bir kısmı sıhhat kriterleri devreye sokularak çözüme kavuşturulmasının yanında zahiren tenakuz gibi görünen yönleri; ihtisâr, manen rivayet ya da umûm/husus ve mutlak/mukayyed gibi yöntemler işletilerek telif edilebilecek düzeydedir. Ancak olayın vukûunun kronolojisi üzerinden bakıldığında bazı başlıkların ilk bakışta anlamlandırılması zor gözükmektedir. Bunların bir tablo halinde verilmesi yerinde olacaktır.

MERHALELER	RİVAYETLERDEKİ FARKLI ANLATIMLAR	KAYNAK
Hz. Peygamber'in, eşi Meymûne'nin evine geçişi	Hastalığın bir anında geçmiştir.	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i> , 4/225; Ebû Ya'lâ, <i>Müsnedü Ebî Ya'lâ</i> , 8/353; İbn Hacer, <i>el-Metâlibü'l-Âliye</i> , 17/513.
	İlk defa Meymûne'nin evinde rahatsızlanmıştır.	
Olay anında Hz. Peygamber'in durumu	Baygın haldedir.	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i> , 4/225; Ebû Ya'lâ, <i>Müsnedü Ebî Ya'lâ</i> , 8/353; İbn Hacer, <i>el-Metâlibü'l-Âliye</i> , 17/513.
	Yarı baygın durumdadır.	Buhârî, "Megazî" 83, Tıb 21.
Ledûd Verme Kararının Alınış Şekli	Orada bulunanlar ortak karar almışlardır.	İbn Hişâm, <i>Sîre</i> , 6/66.
	Hz. Âişe itirazda bulunmuştur.	Belâzürî, <i>Ensâbu'l-Eşraf</i> , 4/9-10.
	Abbâs kendisinin vereceğini söylemiştir.	Beyhakî, <i>Delailü'n-Nübüvve</i> , 8, 257, 3096.
Zatülcenb teşhisini kim koydu.	Bu teşhisi Abbâs koymuştur.	Beyhakî, <i>Delailü'n-Nübüvve</i> , 8, 257, 3096.
	Ortak olarak bu teşhisi koymuşlardır.	İbn Hibbân, <i>Sîre</i> , 1/397, Hâkim, <i>el-Müstedrek</i> , 4/225; Ebû Ya'lâ, <i>Müsnedü Ebî Ya'lâ</i> , 8/353; İbn Hacer, <i>el-Metâlibü'l-Âliye</i> , 17/513.
	Abbâs, Zeyneb bt. Cahş ve Hz. Âişe bu kararı almışlardır.	Belâzürî, <i>Ensâbu'l-Eşraf</i> , 4/9-10..
Hz. Peygamber'in ilaca tepkisi	Sözel olarak vermeyin şeklindedir.	Nesâî, <i>Sünenü'l-Kübrâ</i> , 4/255, 374.
	İşaretle vermeyin şeklindedir.	Buhârî, "Megazî", 83, Tıb 21, Diyât 14, 21; Müslim, "Selam" 85; İbn Hibbân, <i>Sahîh</i> , 14/544; Belâzürî, <i>Ensâbu'l-Eşraf</i> , 1, 451.
Hz. Peygamber ilaç verildiğini nasıl anladı	Kendine gelince fark etmiş ve "Bana kim verdi" buyurmuştur.	Tirmizi, "Tıb" 12.
	Ağızındaki kırıntılardan ilaç verildiğini anlamıştır.	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i> , 4/225; Ebû Ya'lâ, <i>Müsnedü Ebî Ya'lâ</i> , 8/353; İbn Hacer, <i>el-Metâlibü'l-Âliye</i> , 17/513; İbn Hibbân, <i>Sîre</i> , 1, 397.

Ledûd olayı; öncesi, olay anı ve sonrası itibarıyla farklı muhtevaya sahip rivayetler üzerinden bize nakledilmektedir. Bunlardan bir kısmı senet odaklı hadis sıhhat kriterleri işletilerek eleme yoluna gidilebilecek türdendir. Ancak böylesi bir durumda mefhum olarak olayın tasvirine muvafık ve bizatihi hadiseye ışık tutabilecek hüviyette nakillerin bir kısmı devre dışı kalmaktadır. Bu bağlamda gerek hadis gerekse siyer ve tarih kaynaklarındaki bütün rivayetler birlikte mütalaa edilir ve buna göre değerlendirmeler yapılabilirse mesele daha kolay açıklığa kavuşturulabilir.

Konuya dair rivayetlere senet değerlendirmeleri yanında metin odaklı bakıldığında aktarımları itibarıyla biri diğerine zıt gözüken hususların olduğu açıktır. Bahse konu tenakuzlar kimi zaman olayın anlatımındaki ihtisâr ve genişliğe göre zahirî nitelik arz ederken, bir kısım teâruzlar ise daha keskin ve ilk etapta biri diğerine doğrudan zıt görünecek mahiyettedir. Bunların kısa bir değerlendirmesini yapmak bir yönüyle zorunludur.

Olayın meydana geliş sırasını takiben zikredilecek olursa Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'nin evine geçişi ve hastalığının başlangıcı noktasındaki metin farklılıkları ile baygın ya da yarı baygın olduğuna ilişkin biri diğerine zıt nakiller; Hz. Âişe ve Esmâ bt. 'Umeyys olmak üzere iki farklı sahâbiden gelmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında her ikisinin olaya şahit ve dâhil oldukları zaman dilimi farklı olabilir. Dolayısıyla onlardan her birinin Hz. Peygamber'in rahatsızlığını daha önce fark etmiş olması muhtemeldir.

Ledûd işleminin yapılmasına ilişkin kararı alan kimsenin kimliği noktasındaki farklı aktarımların hepsi aslında biri diğerini tamamlayan metinlerdir. Zira bu kararı Abbâs'ın aldığını söyleyen metinleri, onun öncülüğünde yaptıklarını söyleyen metinler tamamlarken, bu rivayetleri de birlikte karar verdik diyen nakiller desteklemektedir. Hatta ayrı rivayetlerde Hz. Âişe'nin ilaç verilmesine karşı çıktığına dair nakiller bile ortamda var olan kararsızlığın göstergesi olarak yorumlanabilir. Zira ilacı verin diyenin Abbâs olduğunu söyleyen metinlerle mezkûr metinler zıt gibi görünse de orada bulunanların karar almakta ne kadar zorlandıklarını göstermektedir. Dolayısıyla ortamda ne yapılacağı konuşulurken karşılıklı fikir alışverişinin olduğu, düşüncelerin değiştiği anlaşılmaktadır. Aynı durum zatülcenp teşhisinin konuluş sürecinde de geçerlidir. Zira rivayetlerde, Hz. Peygamber'in hastalığının ne olabileceği hususunda ilk fikri söyleyen kişinin kim olduğundan bağımsız olarak orada bulunanların bunu onayladığı görülmektedir. Dolayısıyla eşleri tarafından bu işi yapanın Abbâs olduğu şeklindeki nakilden, aslında yapılan istişarede

Abbâs'ın da bulunduğu, ancak ilaç verilmesi esnasında oradan ayrıldığı, Hz. Peygamber'in tekrar kendine gelip olayı soruşturması sırasında yeniden oraya girdiği anlaşılmaktadır. Kirmânî (öl.),⁸¹ Aynî (öl.),⁸² Kastallânî (öl.)⁸³ ve Süyûtî (öl.)⁸⁴ gibi isimler ledûd fikrini vermekle ledûd uygulanırken orada olmanın aynı şey anlamına gelmediğini, dolayısıyla bir zıtlığın da bulunmadığını ifade ederler.

Hız. Peygamber'in ilaç verilirken gösterdiği tepkinin sözel ya da ima ile olması durumu tamamen anlatıcının tasarrufuna dayalı bir durumdur. Zira örneğin Hz. Âişe'den gelen farklı nakillerin bir kısmında Hz. Peygamber'in bu reddini sözel olarak ifade ettiği,⁸⁵ bir kısmında ise işaretle ilaç vermemelerini tembihlediği⁸⁶ görülmektedir. Hadislerde bir şeyi işaretle kabul ya da ret durumunun sözel ifade yerine geçtiği gerçeği de⁸⁷ ya da yapılması istenmeyen bir hareketin “Yapmayın” yerine “فَلَا تَقُولُوا /Söylemeyin” şeklinde belirtildiği⁸⁸ düşünüldüğünde bahse konu aktarımlardaki lafız farklılıkları, olayın vukûu noktasında bir değişiklik doğurmayacaktır. Diğer taraftan Hz. Peygamber kendine geldiğinde ledûd yapıldığını anladığı ya da ağızındaki ilaç kırıntılarından bunu fark ettiğine ilişkin metinlerin hepsi tezat teşkil etmek şöyle dursun kanaatimizce birbirlerini destekleyen metinlerdir. Zira yukarıdaki rivayetlerde Hz. Peygamber'in baygın veya yarı baygın olduğu şeklinde farklı tespitler bulunmaktadır. Baygınlık geçirmemek için yüzüne su çarpmasına rağmen şuurunu kaybettiği nakledilmektedir. O anki rahatsızlığı ifade edilirken hâsıra adı verilen anlık bilinç kaybına sebep olan ateşli bir hastalıkla ilişkilendirilmesi ve bu sürecin ne kadar sürdüğüne dair net bir ifadenin olmaması Hz. Peygamber'in bilinci yerindeyken ama kötü bir durumdayken işaret ya da birkaç kelime ile ilaç vermemelerini istediği belirtilmektedir. Ardından baygınlık geçince ilaç verdiklerini, Hz. Peygamber kendisine gelince de bir şekilde bunu fark ettiğini göstermektedir. Zaten bilinç kaybı yaşamamış olsaydı, ilaç verildiğini sonradan fark etme

⁸¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, t.y.), 16/247.

⁸² Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 18/73.

⁸³ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Kastallânî, *İrşadü's-Sâri li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1323), 6/471.

⁸⁴ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Riyad: Dâru İbn Affân, 1996), 5/223.

⁸⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/255, 374.

⁸⁶ Buhârî, “Megazî” 83; “Tıb” 21, Diyât 14, 21; Müslim, “Selam” 85; İbn Hibban, *Sahîh*, 14/544; Belzuri, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/9-10.

⁸⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, “Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber”, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2004) 3/6, 65.

⁸⁸ Dârimî, *Sünen*, 2/882.

gibi bir durum hâsıl olmazdı ve “Ben size dememiş miydim!” şeklinde bir azarlama gerçekleşmezdi.

Bu meselenin anlaşılmasına doğrudan katkı sağlayacak belki de en değerli malumat ilacın Habeşistan bölgesinden gelen bir yöntemle hazırlanmış olduğuna dair ayrıntıyı barındıran rivayetlerdir. Zira ledûdun yukarıda izaha çalışılan anlamı ve peygambere uygulanan şeklini kavrayabilmek adına Hz. Peygamber’in bu tedavi yönteminin kullanılmasına verdiği tepkiyi görmek gerekmektedir. İbn Hacer (öl. 852/1449) de bu duruma işaret ederek Hz. Peygamber tedaviye değil, yanlış teşhis üzerine uygulanmaya çalışılan ilaca karşı çıktığını öne sürmektedir.⁸⁹ Hz. Peygamber kendisine istemediği halde bu işlemi uygulamaları kadar, yanlış bir teşhisle yanlış bir ilaç ve tedavi usulünü tatbik etmelerine öfkelenmiş olmalıdır.

Hz. Peygamber’in zatülcenp hastalığı hakkında yaptığı yorumlamalara gelince rivayetlerden bir kısmında var olan bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Kendisi hastalığının bir anında bu hastalık sebebiyle akli melekelerini kaybetmek hususunda Allah’a sığındığını belirtmektedir.⁹⁰ Ayrıca İbn Hacer’in zatülcenbin iki türünden bahsetmesi ve bunlardan birini bilinç kaybına yol açması muhtemel şiddetli ateşli bir hastalık olarak nitelenmesi de⁹¹ bu durumu teyit etmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in hastalığına yine ateş ve bilinç kaybı yaşatan “hâsıra” isminin verilmesi de konuyu daha da netleştirmektedir. Peygamberlik müessesesinin en önemli sıfatlarından biri olan fetânet vasfının kaybolmasından duyduğu endişe Hz. Peygamber’i Allah’ın kendisini böylesi bir hastalığa duçar bırakmayacağı temennisini dile getirmeye götürmüş olmalıdır.⁹² Değilse zatülcenp hastalığının bizatihi kendisine böylesi bir anlam yüklemesi düşünülemez. Çünkü rivayetlere bakıldığında bu hastalığa yakalanmış çocuklara uygulanan yanlış tedavi yöntemini düzelterek bizzat üdihindî ile ledûd yapılmasını öneren yine kendisidir.⁹³ Öyle ki bazı rivayetlerde zatülcenp sebebiyle ölen kimsenin şehit kabul edileceği de yer almaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber bu hastalığı değil, hastalıktan kaynaklanabilecek etkileri Allah’ın kendisine reva görmeyeceğini kastetmiştir. Bu hastalığın “Şeytandan” olarak nitelenmesi de bu zaviyeden görülmelidir.

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12/774-775.

⁹⁰ İbâre şu şekildedir: “شَدَائِدُهُ وَمَكْرُوهَاتُهُ وَمَا يَحْصُلُ لِلْعَقْلِ”

⁹¹ İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*, 12/774-775.

⁹² Zaten İslâm uleması da peygamberlerin cünûndan sâlim olduklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber Allah’ın kendisini bu hal üzere imtihan etmeyeceğini dile getirmek istemektedir.

⁹³ Buhârî, “Tıb” 26.

⁹⁴ Ebu Dâvûd, “Cenaiz” 15.

Ağzı açık kaplardan şeytanın yemesi,⁹⁵ safların arasına şeytanın girmesi⁹⁶ ya da safta kişinin önünden geçenin şeytan olduğu⁹⁷ gibi rivayetlerde de görüldüğü üzere yapıldığında şeytanın hoşuna gidecek işler sanki fâili oymuş gibi zikredilebilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, aklı melekelerini kaybetmesinin sonuçlarını şeytan ile ilişkilendirmesi de bu minvalde değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in ümmetine olan şefkati ve onların hatalarına yönelik affediciliğin örnekleri hadis literatüründe sayılmayacak ölçüde çoktur. “*Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.*” âyetinin⁹⁸ yansıması olarak -özellikle de şahsıyla alakalı meselelerde- hiçbir zaman sert tepki göstermemiştir. Bununla birlikte dinî meselelerde Allah’ın ve şahsının emirlerine gevşeklik gösterildiği durumlarda yahut bahse konu emirlerin ifası geciktirildiğinde ise “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun.*” âyeti⁹⁹ gereği bir mübellîğ vasfıyla yeri geldiğinde sert tepkiler verebilmiş, ilâhî emrin ashab üzerinde tecelli edebilmesi için de insanî tepkilerle onları eğitmiştir. Bir kişiyi teyemmüm alabileceksen soğuk havada abdest almaya zorlayanlara, “*Adamı öldürdüler. Allah da onları öldürsün.*” buyurarak¹⁰⁰ öfkesini çok net belirtmiş ve bir ruhsatı harama çevirenlere bu şekilde vurucu bir ikazda bulunabilmiştir. Hac için ihrama giren bazı Müslümanlara, “*Haccınızı umreye çevirin.*” şeklinde emir verdiği halde bunu iki sefer erteleyenlere, “*Emir verdiğim halde bana tâbi olunmuyorsa nasıl kızmayayım.*” şeklinde öfkesini bizzat belirtmiştir.¹⁰¹ Keza -ibadet düşüncesiyle yapsalar bile- bazı ruhsatları kendilerine yasak kılan bir kısım sahâbeyi, “*Benim sünnetimden yüz çeviren yolunu terk etmiş olur.*” buyurarak ağır bir şekilde uyardığı olmuştur.¹⁰² İslâmı seçtiğini söylediği halde ona inanmayarak savaşta karşısındakini öldüren sahâbîye uyarısı o kadar serttir ki, mezkûr sahâbî kendisini, “*Keşke o ana kadar Müslüman olmasaydım*” demekten alı koyamamıştır.¹⁰³

Hz. Peygamber'in ashaba yönelik bazı tepkileri sözde kalmamış ve

⁹⁵ Buhârî, “Eşribe” 18; Müslim, “Eşribe” 124, 125; Tirmizî, “Eşribe” 19.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Salât” 93, 98.

⁹⁷ Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm es-San’ânî, *Musanefu Abdurrezzak* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 2/15.

⁹⁸ Âl-i İmran 3/159.

⁹⁹ Mâide 5/67.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Tahare”, 125, İbn Mâce, “Tahare”, 93; Dârimî, “Vudu”, 70.

¹⁰¹ İbn Mâce, “Menâsik”, 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/286.

¹⁰² Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 3.

¹⁰³ Buhârî, “Megâzî” 45, “Diyât”, 2; Müslim, “İman”, 159.

bunları fiili cezalandırmalar da takip etmiştir. Tebük Seferi'ne katılma emrini geciktiren bir kısım ashâbı elli gün süreyle cezalandırması bu konuda net bir örnektir.¹⁰⁴ Bu ve buna benzer birçok misal, dinî meselelerde özellikle de kendi emir ve yönlendirmelerine karşı gelindiğinde Hz. Peygamber'in müdahalelerinin çok daha keskin ve sorunu uzatmadan çözücü mahiyette olduğunu göstermektedir. Ledûd hadisesindeki durum da bunun bir benzeridir. Hz. Peygamber kendisine ilacın verilmemesini işaret etmiş ya da söylemiş, etrafındakiler ise -her ne kadar iyi niyetli de olsalar- bunu dinlemeyerek ve kendi teşhisleri üzerinden ilacı ona vermişlerdir. Hz. Peygamber de gücünü toplayıp biraz rahatladığında öfkesinin yansımaları belli etmek ve yaptıklarının karşılığı olarak tepkite bulunmak adına böyle davranmış olmalıdır. Bazı İslâm âlimleri de böyle düşünmektedir.¹⁰⁵ Yani Hz. Peygamber eşleri arasında yaşanan başka tartışmalar sebebiyle nasıl helal olan bal şerbetini içmeyi kendisine haram kılıp,¹⁰⁶ Allah tarafından uyarılacak kadar¹⁰⁷ öfkeleniyse burada da eşlerine ilacı içirecek şekilde öfkelenmiş olması muhtemeldir.

Sonuç

Bazı müellifler Hz. Peygamber'in vefatından önce yakalandığı hastalığı esnasında iyileşmesi için ona ilaç verilmesini, yakınları tarafından zehirlenmesi şeklinde yorumlamıştır. Biz de bu iddialardan hareketle söz konusu olayın hadis, siyer ve tarih kaynaklarında nasıl anlatıldığını tespit etmeye çalıştık. Tespitlerimize göre Hz. Peygamber'e ledûd olarak isimlendirilen ve o dönem bilinen bir tedavi yöntemi kullanılarak çeşitli bitkilerden meydana gelen bir karışım verilmiştir. Yani ledûd; bir ilaç ismi olmayıp bizatihi tedavi yöntemidir. Dolayısıyla meseleye dayanak teşkil eden rivayetler içerisinde ledûdu öven ve kerih gören anlatımların olması bu yöntemi uygularken kullanılan ürünlere yöneliktir. Zâtülcenp hastalığı ise farklı türleri bulunan bir rahatsızlıktır. Bunlardan biri de aklî melekelerin kaybına sebebiyet veren ve belirtilerinden biri şiddetli ateş olması sebebiyle "hâsıra" olarak da isimlendirilen türüdür.

Netice olarak Hz. Peygamber bir yöntem olarak ledûda değil muhtemelen kendi rahatsızlığına yönelik konulan teşhisin yanlışlığına ve kullanılan ilaca karşı tepki göstermiştir. İlacı vermemelerine yönelik yönlendirmesine karşın bunu dinlemedikleri ve Hz. Peygamber'in fetâ-

¹⁰⁴ Örnekler için bk. İhsan Arslan, "Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/3 (2002), 122-147.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12/774-775; Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 18/73.

¹⁰⁶ Buhârî, "Talak" 6.

¹⁰⁷ et-Tahrîm 66/1.

net sıfatına hâlel getirecek bir rahatsızlığı ona yakıştırdıkları için de -in-sânî bir tepki olarak- öfkelenmiş olmalıdır. Bunun sonucunda da İslâm ulemasının genel ve haklı kabulü üzere kendisinin emrine -iyi niyetli de olsa- karşı gelinmesi sebebiyle bir tedipte bulunmuş ve orada bulunanlara da ilaçtan içirmiştir. İlacın verilme kararında muhtemel payı olsa da ilacın verildiği sırada ortamda bulunmayan Abbâs'ı ise affetmiştir.

Hız. Peygamber'in zehirlendiği ya da etrafındaki en yakınlarına dahi güveninin kalmadığı şeklindeki iddialar ise bir aşırı yorumun da ötesinde hayal mahsulüdür. Ehl-i sünnet ulemasına ait hiçbir kaynakta bu iddianın yer almaması ve hiçbir imânın dahi bulunmaması; birtakım Şîfî kaynaklarındaki bazı kıl yaklaşımlara ise, yine Şîa'ya ait eserlerin çoğunda itibar dahi edilmemesi, burada yapılanın tarihin geriye dönük kötü bir kurgusundan ibaret olduğunu göstermektedir. Rivayetlerde eşlerinden ilacı içmeye yönelik herhangi bir tepkinin olmaması, ilacı içtikten sonra hiçbirinin herhangi ciddi bir rahatsızlık geçirmemesi de iddia edilenin tutarsızlığına bir diğer karinedir.

Hız. Peygamber'in en yakınlarındakine bile güvenmediği şeklinde ikincil bir yorumlamaya mesned kıldıkları rivayetlerin yer aldığı aynı kaynaklarda bu olayın ardından vefat edeceği ana kadar Allah Resûlü'nün eşi Hz. Âişe'nin yanında kaldığı bilgisinin göz ardı edilmesi de böylesi yaklaşımların açık kalan yanlarındandır. Siyasî bazı sebeplerle bu olayı ilişkilendirenlerin Hz. Âişe'nin imamlığı babasına vermek istememesi, aksine Hz. Ömer'e tevdi edilmesini temenni etmesine ilişkin nakilleri de göz ardı ettikleri düşünüldüğünde var olan malzemelerden taraflı seçici bir yöntem benimsendiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Kahire: Müessesetu Kurtuba, t.y.
- 'Âmilî. es-Seyyid Murtezâ *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyi'l-A'zam*. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- Arslan, İhsan. "Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2002), 119-149.
- Atmaca, Veli. "Hadisler Çerçevesinde Cahiliyyede Majik Tedavi Geleneği'nin Kavramsal Boyutu". *Çukurova Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2010), 10/1, 1-40.
- Atmaca, Veli. "Hadislerde Geçen Şifalı Yöntemler ve İlaç Adları". *Hadis Tetkikleri Dergisi* (2011), 9/1, 67-94.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

- Ayyâşî, Muhammed b. Mes'ud. *Tefsîru'l-Ayyâşî*. tash. Seyyid Hâşim Resulî. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1431/2010.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *el-Ensâbu'l-Esrâf*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-Nübüvve*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr. *İthâfî'l-hıyere bi-zevâ'idü'l-mesânîdi'l-âşere*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Caetani, Leone. *İslâm Tarihi*. trc. Hüseyin Câhid. İstanbul: Tanin Matbaası, 1926.
- Dabashi, Hamid. *Şiizm Bir Protesto Dini*. trc. Belgin Çallı. İstanbul: Yarın Yay., 2015.
- Demircan, Emine. *Hız Peygamber'in Vefatı*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Doğrusözlü, Zekeriya. "İmâmîyye Şiası Kaynaklarında Hz. Muhammed'in Ölümü İle İlgili Spekülasyonlar". *İnönü Üniv. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2020).
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*, nşr. Muhammed 'Avd Mir'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*, nşr. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Güneş, Hüseyin. "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Vefatı". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (Ocak-Haziran 2019), 85-106.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Hattâbî, Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed el-Bustî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. nşr. 'Abdulkerîm İbrâhîm el-'Azvâvî. Dimeşk, 1402/1982.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mevâridü'z-Zamân ilâ Zevâ'idü İbn Hibbân*. Dimeşk: Daru's-Sikâfeti'l-Arabiyye, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Metâlibü'l-'Âliye bi-Zevâ'idü'l-Mesânîdi's-Semâniye*. Riyad: Dâru'l-'Âsime, 1419.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve ahbâri'l-hulefâ*. Beyrut: el-Kütübü's-sikâfiyye, 1417.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. nşr. 'Abdullâh el-Cebbûrî. Bağdat: Matba'atu'l-Ânî, 1397/1977.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ. Beyrût: y.y., 1410/1990.
- İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb. *et-Tıbbu'n-Nebevî*. Beyrut: Dâru'l-Hilal, t.y.
- İşbilî, Ebû Muhammed Abdulhak. *Ahkâmü's-Seriyeti'l-Kübrâ*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşadü's-Sâri li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1323.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Kevâkibü'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Mahmut Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2004), 49-80.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr fi fihki mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'i*. Beyrut: Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, 1419/1999.
- Meclisî, Muhammed Bâkır *Bihâru'l-envâr* Kum: İhyâu'l-Kutübi'l-İslamiyye, 1430/2008.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nuveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvahhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kureşî. *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Veşâiku'l-Kavmiyye, 1423.
- Öz, Şaban. "Siyer Anlatılarında Mezhebî İzdüşüm Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 2, (Temmuz-2017), 65-77.
- Sindî, Muhammed b. Abdulhâdî. *Hâşiye 'alâ Süneni İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-cîl, t.y.
- Sulemî, Ebû Mervân 'Abdülmelik b. Habîb. *el-İlâc bi'l-Eğziye ve'l-Eşâb fi Bilâdi'l-Mağrib*. nşr. Muhammed Emîn ed-Danâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Süheyli, Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. *Ravdu'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîretü'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Riyad: Dâru İbn Affân, 1996.
- Şâhin, Mûsâ. *Fethü'l-Mün'im Şerhu Sahîhi-i Müslim*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002.
- Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *Mesâ'ilü Ahmed b. Hanbel*. Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 1434/2013.
- Taberî, Ebu Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid. Tarihu'r- rusûl ve'l-

mülûk. 11 Cilt. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1967.

Tanrıverdi, İsmail. "Hz. Peygamber'in (s.) Vefatı ve Defni". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 10 (Temmuz-Aralık 2021), 119-141.

Tekin, Arif. *Bilinmeyen Yönleriyle Hz. Muhammed'in Ölümü*. Ankara: Yurt Kitap Yayın, t.y.